

ФАРМАЛЬНЫЯ СРОДКІ СУВЯЗІ З АПОРНЫМ ЗЛУЧНІКАМ *ДЫ* Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Сярод шматзначных злучальных злучнікаў у сучаснай беларускай мове адметна вылучаецца злучнік *ды*: ён менш дыферэнцыраваны, ужываецца значна радзей, чым злучнікі *і*, *а*, *але*. Гэта тлумачыцца стылістычнай маркіраванасцю злучніка *ды*: размоўная афарбоўка абмяжоўвае яго выкарыстанне ў параўнанні з іншымі сродкамі сувязі. У лінгвістычнай літаратуры злучнік *ды* звычайна кваліфікуецца як злучальна-далучальны. Ён мае двухфамемную структуру, займае фіксаваную пазіцыю ў лінейным радзе аб'яднаных адзінак, з'яўляецца ў асноўным адзіночным (аднамесным), адрозніваецца значнай ступенню адцягненасці свайго зместу. Указаны злучнік не толькі служыць для фармальнага прымацавання граматычна раўнапраўных адзінак ці іх кампанентаў, але і з'яўляецца паказчыкам адпаведнага кваліфікуючага значэння, паколькі ў пэўнай меры характарызуе семантыка-сінтаксічныя адносіны, якія афармляюцца паміж гэтымі адзінкамі ці іх кампанентамі. Злучнік *ды* з'яўляецца носьбітам семантыкі дабаўлення, якая ў залежнасці ад спосабу свайго праяўлення мае злучальны або далучальны характар. Гэты злучнік выступае як патэнцыяльны сінонім злучнікаў *і* або *але*, ускладняючы аб'яднаныя адзінкі ўзмацняльным адценнем і надаючы адпаведную катэгарычнасць змешчаным у іх паведамленням.

Дзякуючы абстрактнасці свайго значэння, злучнік *ды* паслужыў асновай для ўтварэння розных сродкаў сувязі: парных і састаўных злучнікаў, а таксама спалучэнняў злучнікавага характару, якія складаюцца са злучніка *ды* і некаторых прыслоўяў, часціц, мадальных слоў, што дазваляюць больш дакладна выразіць сэнсава-граматычныя адносіны паміж аб'яднанымі адзінкамі. Часцей названыя сродкі сувязі ўжываюцца для аб'яднання

непрэдыкатыўных (аднародныя члены сказа) і прэдыкатыўных (састаўныя часткі складанага сказа) адзінак, радзей – для аб’яднання паўпрэдыкатыўных (адасобленыя члены сказа) і камунікатыўных (асобныя сказы) адзінак.

Сярод вытворных злучнікаў з апорным **ды** ў сучаснай беларускай мове выкарыстоўваюцца парныя злучнікі **не толькі – ды (і), хоць – ды (і)**, а таксама састаўныя злучнікі **ды і, ды і то**.

Пры дапамозе парнага злучніка **не толькі – ды (і)** аб’ядноўваюцца непрэдыкатыўныя і прэдыкатыўныя адзінкі, паміж якімі выражаюцца градацыйныя супраціўна-спалучальныя адносіны: *Не толькі мне, ды і табе патрэбна дапамога сяброў* [1, с. 118]; *Не толькі ў хаце акуратна прыбраная, ды і на двары поўны парадак* [2, с. 36].

Парны злучнік **хоць – ды (і)** служыць для аб’яднання непрэдыкатыўных і прэдыкатыўных адзінак, паміж якімі выражаюцца ўступальна-супраціўныя адносіны: *Хоць балюча, ды без злосці мне сябры давалі ў косці* [3, с. 68]; *Хоць засмучоных нас вы пакінулі, ды недарэмна, сябры, вы загінулі, ворага нішчучы злоснага, грознага* [4, т. 4, с. 367]. Да другой часткі парнага злучніка можа далучацца часціца **толькі**, якая надае ўступальна-супраціўным адносінам абмежавальнае адценне: *Хоць рос я тут, дзе гулкі бор шуміць ля мядзельскіх азёр, здалёк ад стэпавых шляхоў, здалёк ад Волгі берагоў, – ды толькі ветразяў павеў, жывы Някрасава напеў яшчэ юнацкаю парой здружылі з братняю ракой* [5, т. 2, с. 296].

Замест кампанента **хоць** у складзе парнага злучніка могуць ужывацца спалучэнні **як ні, колькі ні**: *І як ні кляў ён гэту п’яўку, ды мусіў даць рубля за спраўку* [6, т. 3, с. 115]; *Колькі ні пніся, ды ўсяроўна багацця не нажывеш* [7, с. 94].

Састаўны злучнік **ды і** ўтварыўся шляхам спалучэння злучніка **ды** з ўзмацняльнай часціцай **і**. Гэты злучнік лічыцца далучальна-градацыйным, бо пры яго выкарыстанні дасягаецца ўзмацненне сэнсавай і эмацыянальнай экспрэсіўнасці выказвання, ствараецца своеасаблівае ўражанне нарастання

выразнасці таго, пра што паведамляецца ў прымацаваных з яго дапамогай непрэдыкатыўных, прэдыкатыўных і камунікатыўных адзінках: *Рой яшчэ нейкі час пагуў з перапуду, ды і сціх* [8, т.1, с. 285]; *Некалі было Міколку пра сваё геройства расказваць, ды і не любіў ён пахваляцца гэтымі справамі* [9, В.т., с. 547]; *Трэба было ісці дамоў. Ды і світала ўжо* [10, с. 144].

Да злучніка **ды і** можа далучацца прыслоўе **наогул**, якое ўскладняе далучальна-градацыйныя адносіны падагульняльным адценнем: *Ніякіх русалак у Дзвіне няма, ды і наогул яны – выдумка* [11, с.64]; *Гадоў пяць мы з ім не бачыліся, ды і наогул знаёмства наша было даволі шапачнае* [12, т.3, с.280].

Састаўны злучнік **ды і то** ўтварыўся ў выніку спалучэння злучніка **ды** з часціцамі **і то**. Пры дапамозе гэтага злучніка прымацоўваюцца непрэдыкатыўныя, паўпрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі, паміж якімі выражаюцца далучальна-абмежавальныя адносіны: *Пятрок толькі і ўмеў распісацца, ды і то аж spaцее, бывала, пакуль выведзе на паперы сваё няхітрае прозвішча* [13, с. 103]; *Ты ж толькі свінарка, ды і то былая..* [14, В.т.4, с. 410]; *На турніку Грыша падцягваўся ўсяго два разы, ды і то яготуды падсаджвалі* [15, с.15]; *Як рой пчол, гулі мужчыны, гаманілі аб зямлі, разбіралі ўсе навіны, усе інтэрасы вялі. Ды і то сказаць: ніколі дня спакою не было..* [16, т.3, с. 82].

У гутарковай мове злучнік **ды і** часта ўжываецца ў форме **дый**, а злучнік **ды і то** у форме **дый то**: *Маўчыць адно – кажы ці ні кажы. Дый размаўляць з ім – грэх* [17, т.1, с. 160]; *Дзеляць славу замучаную, дый то не сваю, а чужую* [18, с. 46].

Значна больш фармальных сродкаў сувязі ўтворана ў выніку спалучэння злучніка **ды** з некаторымі прыслоўямі, часціцамі, мадальнымі словамі, спалучэннямі слоў, якія дапамагаюць найбольш дакладна аформіць шэраг прыватных разнавіднасцей спалучальнага, супраціўнага і далучальнага значэння названага злучніка.

Пры спалучальным значэнні злучніка **ды** звычайна аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя і прэдыкатыўныя адзінкі з адносінамі адначасовасці або паслядоўнасці. Для канкрэтызацыі адносін адначасовасці пры злучніку **ды** могуць ужывацца спалучэнне ў *гэты міг*, якое падкрэслівае імгненнасць дзеянняў, або спалучэнне ў *гэты час* для ўказання на агульны час, у які адбываецца адначасовае суіснаванне розных з'яў: *Крок ступіў ды ў гэты міг у гной нейкі праваліўся...*[19, т.2, с. 305]; *Я ўжо нават хацеў зняць сваю прапанову наконт таго, каб выбраць Валодзю старастам, ды ў гэты час пачуліся галасы: “Нічога, калі Валодзя стане старастам, – падцягнецца”* [20, т.1, с. 312].

Адначасовасць можа канкрэтызавацца прыслоўямі **часам (часамі), раз-пораз (раз-поразу)**, якія размяшчаюцца непасрэдна за злучнікам **ды** і падкрэсліваюць бесперапыннасць, пастаяннае аднаўленне дзеяння і тым самым надаюць экспрэсіўную афарбоўку выказванню: *Ні вятрынкi, адно толькі хліпае мель ды часамі ўздыхне чаратоў гушчыня* [21, с. 97]; *Было ціха. Толькі гудзеў ды часам пастрэльваў іскрамі камін* [22, т.1, с. 234]; *Імчыць Міколка ды раз-пораз з карабіна страляе* [23, В.т., с. 518]; *Кураць цыгарэту за цыгарэтай ды раз-поразу аглядаюць пакой* [24, с. 111].

Спалучэнне злучніка **ды** з прыслоўем **адразу (разм. зразу)** выражае паслядоўнасць, што праяўляецца ў форме хуткай, іншы раз імгненнай змены дзеянняў: *Хацелі б, каб з загса ды адразу ў сваю хату* [25, т.3, с. 160]; *Бывала, выйграеш кракавяк ды зразу за стол* [26, т.1, с. 42].

Адносіны паслядоўнасці ў плане аднаго і таго ж часу афармляюцца з дапамогай спалучэння злучніка **ды** з прыслоўямі **потым, пасля**: *А ты, сыноч, сапраўды пераапаніся ў нашу адзежу ды потым і ідзі са старым да мяне ў хату...*[27, т.1, с. 63]; *Збожжа буйна зелянела, ды пасля пасохла...*[28, т.1, с. 178]

Спалучэнне злучніка **ды** з прыслоўем **зноў** дазваляе падкрэсліць адценне паслядоўнага ўзнаўлення дзеяння ці падзеі: *Цяпер жа закурыў, папіў вады ды*

зноў спяшыш асенняю дарогай [29, с. 155]; Сустрэне хваля хвалю ў моры, ды зноў плывуць за рубяжы... [30, т.2, с. 394]; Праплыве гук баязліва па-над лугам, па-над нівай у знямелы свет, ды зноў ціха-ціха стане [31, т.2, с. 131].

Узмоцненай экспрэсіяй валодаюць канструкцыі, дзе ў другой з аб'яднаных частак апушчаны дзеяслоў-выказнік. Гэта структурная асаблівасць, а таксама наяўнасць стылістычна афарбаванага злучніка **ды** ў спалучэнні з прыслоўем **зноў** (разм. **зноўку**) значна набліжаюць такія канструкцыі да жывой гутарковай мовы: *Мы едзем, гаворым, шум ветру ў вушах. Дзе-недзе прышпорым ды зноўку на шаг* [32, т.1, с. 339]; *Злезе, крэкчучы, чухаючыся, пашаргае пасталамі па падлозе, пад'есць ды зноў на чарэн, і хоць бы што* [33, с. 225].

Спалучальнае значэнне з абмежавальным адценнем можа афармляцца спалучэннем злучніка **ды** з часціцай **толькі**: *Ванька пазіраў ды толькі аблізваўся, хоць на мёд і ён меў некаторае права* [34, т.5, с. 104]; *Шмультке слухаў усё гэта ды толькі ўздыхаў* [35, т.1, с. 407]; *Васіль з хатулём за плячыма і чамаданаў у руцэ ідзе паволі, не спяшаючыся, ды толькі час ад часу на ўсе бакі паглядае* [36, с. 85].

Спалучэнні злучніка **ды** з прыслоўем **затое**, часціцамі **ўсё**, **ужо**, **толькі** дазваляюць дакладна размежаваць замяшчальнае, уступальнае і абмежавальнае проціпастаўленне. Пры гэтым аб'ядноўваюцца, як правіла, непрэдыкатыўныя і прэдыкатыўныя адзінкі.

У прыватнасці, для выражэння проціпастаўлення з замяшчальным адценнем ужываецца спалучэнне злучніка **ды** з прыслоўем **затое**: *Людзі сталі “жалезнымі” душою, ды затое моцнымі ў жыцці* [37, т.1, с. 94] *Гарачая, ды затое і вясёлая цяпер пара на лузе* [38, т.1, с. 331]. У апошнім прыкладзе ўзмацняльная часціца **і** надае выказванню павышаную экспрэсію і эмацыянальнасць.

Протіпастаўленне з уступальным адценнем афармляецца спалучэннем злучніка **ды** з часціцамі **ўсё** і **ужо**: *Кожны дзень хацеў прызнацца, што любіць*

яе, ды ўсё адкладваў, не асмельваўся [39, с. 185]; Снег сыплецца, ды ўжо не гэтак пачэ, а ручкі, бадай, і зусім не мерзнуць [40, с. 46]. Уступальнасць праяўляецца асабліва выразна, калі ў першай з аб'яднаных адзінак змешчана часціца **яшчэ**, а ў другой – суадносная з ёй часціца **ўжо**: *Сляды гарачыні яшчэ на тварах носім, ды паплылі ўжо дні ў залатую восень* [41 с. 35].

Спалучэнне **ды толькі** ўжываецца для выражэння проціпастаўлення з адценнем абмежавання: *Я бачыў цябе, рымскі папа, ды толькі размовы не вёў* [42, с. 240]; *Ох, мачахі! І добрыя ж усе яны без меры, ды толькі чорт ім верыў* [43, т.1, с. 125].

Пры далучальным значэнні злучніка **ды** аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя, паўпрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі, паміж якімі выражаюцца розныя віды далучальных адносін. Іх дыферэнцыяцыя ажыццяўляецца пры дапамозе некаторых часціц, мадальных слоў, некаторых спалучэнняў слоў, якія падключаюцца да злучніка і разам з ім выконваюць ролю фармальнага сродку сувязі. Так, часціца **таксама** ўзмацняе далучальнае значэнне злучніка **ды**, суадносячы змест далучальнай адзінкі з папярэдняй адзінкай: *Карацей кажучы, паклаў я на траву свой ровар ды таксама за той камель узяўся* [44, т.3, с. 292]; *Мне вось вінны людзі, ды таксама адказалі аддаць да свят...*[45, с. 31]; *А другая ў людзей гадала дзяцей, не зазнаўшы прыватнай часіны, ды таксама скрозь сон чуцен быў яе стогн: “ах ты, доля-няволя жанчыны!”* [46, т.3, с. 412]

Спалучэнне злучніка **ды** з часціцай **нават** аб'ядноўвае звычайна прэдыкатыўныя часткі складанага сказа, паміж якімі выражаюцца далучальна-пералічальныя адносіны. Часціца **нават** (разм. **нат**) павышае экспрэсіўнасць выказвання, а таксама ўносіць у паведамленне дадатковае адценне ўзмацнення, падкрэслівання ці вылучэння з'явы ці падзеі, абазначаных у далучанай адзінцы: *З нас кожны ў справе быў уважны – калоў штыхом, прыкладам біў, ды нават той, хто быў адважны, вышэй яфрэйтара не быў* [47, т.3, с. 376]; *Дзве крайнія хаты гарэлі, ды нават і каля іх нікога не відаць*

было [48, т.1, с. 163]; Скакаць ён так мог бы дзён пяць ці мо дзесяць – адно толькі боты стапталіся ў лесе; ды нат і ў мяне там знасіліся лапці... [49, т.1, с. 249]. Як паказваюць прыклады, часціца **і**, якая далучаецца да спалучэння **ды нават (ды нат)**, актуалізуе адценне ўзмацнення.

Спалучэнне злучніка **ды** з часціцай **яшчэ** аб'ядноўвае непрэдыкатыўныя, паўпрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі. Часціца **яшчэ** сведчыць аб тым, што пералічэнне або ўдакладненне заканчваецца дадатковымі, але вельмі важнымі з'явамі ці падзеямі: *Гавораць ды яшчэ выскаляюцца* [50, В.т., с. 301]; *Убачыўшы Міхася, ды яшчэ з клункам за плячыма, Роўда і здзівіўся, і ўзрадаваўся, хаваючы шырокую ўсмішку ў сваіх пракуранных чорных вусах* [51, с. 13]; *Патронаў яму даў Булыга ўсяго тузін, ды яшчэ іх была абойма ў вінтоўцы* [52, с. 69]; *Як убачу тое гора наша, хоць і даўно ўжо ўсё перажыта і памалу забываецца, а знаеш, душыць нешта за горла. Ды яшчэ музыка прытым* [53, т.3, с. 281].

Да спалучэння **ды яшчэ** можа падключацца часціца **і**, якая ўзмацняе далучальна-пералічальнае значэнне паміж аб'яднанымі адзінкамі, або часціца **вось**, якая надае названаму значэнню ўказальнае адценне: *Сёння, дзяўчаткі, нам трэба паднаціснуць, каб работу зрабіць ды яшчэ і пагуляць* [54, т.3, с. 66]; *Натварыў так бог жывёлін і ўжо надта быў здаволен, ды яшчэ вось працы нейкай аставалася крыха – трэба ж ім і пастуха* [55, т.1, с. 292].

Часціца **ўсё** ўжываецца для ўзмацнення і ўдакладнення зместу далучальнай адзінкі і ў спалучэнні са злучнікам **ды** аб'ядноўвае непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Шторанку беглі да ракі ды ўсё на лёд глядзелі: не колюць лёду шчупакі, а мы над рэчкай, хлапчукі, нібыта лёд, сінелі* [56, с. 63]; *Ён ужо, гэты загад, даўно мне рупіць, тры месяцы ўжо валяецца ў шафе, ды ўсё ніяк не прыбяруся...* [57, т.1, с. 89]; *Агатка пазірае, адкуль жа гэта так многа дзяцей? Ды ўсё з нейкімі чырвонымі стужкамі на шыях* [58, т.5, с. 159].

Значэнне ўзмацнення асабліва ярка праяўляецца ў тых выпадках, калі да спалучэння **ды ўсё** далучаецца часціца **ж**: *Стары вербалоз сутуліцца, ды ўсё ж для мяне расце* [59, с. 17]. *Калісьці я не ведаў мора, адно – азёры ды бары, ды ўсё ж ушацкія азёры здаўна нагадваюць мары* [60, т.4, с. 475]; *Чалавек пяць бяжыць, а раней мне здаўся – іх цэлая рота. Ды ўсё ж рана яшчэ спадзявацца на што-небудзь і сілы нашы няроўныя* [61, т.1, с. 42].

Далучальныя адносіны, якія афармляюцца спалучэннем **ды ўсё**, ускладняюцца абагульняльна-ўзмацняльным адценнем, калі да гэтага спалучэння падключаецца вылучальна-абмежавальная часціца **адно**: *Праз нейкі час я зразумеў, што не так вучымся, ды ўсё адно ішоў за большасцю, працягваў ваяваць за так званае вольнае мастацтва, не ведаючы, на якім жа мне “ізме” спыніцца* [62, с. 168].

Калі да спалучэння **ды ўсё** далучаецца часціца **яшчэ**, паміж аб’яднанымі адзінкамі выражаецца значэнне неаднаразовага паўтарэння і абагульнення: *Над галавой – груганы асмялелыя, ды ўсё яшчэ ў нешта верыцца* [63, с. 101].

Для выражэння далучальных адносін з адценнем заключальнасці ўжываецца спалучэнне **ды ўжо**, якое аб’ядноўвае паўпрэдыкатыўныя і прэдыкатыўныя адзінкі: *Даніла звольна адыходзіць з раздум’ем ціхім ад акна, і раптам песня зноў чутна, ды ўжо далей і ў іншым родзе* [64, т.8, с. 115]; *Сонейка над гаем, ды ўжо вечар блізка, бо ўжо нізка, нізка сонейка над гаем* [65, с. 255].

Актуалізуюць дадатковы характар паведамлення, змешчанага ў далучальнай адзінцы, а таксама падкрэсліваюць яго гутарковасць спалучэнне **к таму (к таму ж яшчэ), у дадатак, да таго ж**, якія ўжываюцца пры злучніку **ды** і аб’ядноўваюць звычайна камунікатыўныя, зрэдку паўпрэдыкатыўныя адзінкі: *Успамінаў аб іспалкоме – рабілася непрыемна, пераносіўся да Сляў – і туды лічыў няздатным ісці. Ды к таму чакаў сам Марылі* [66, с. 96]; *Ну, на тое ж яна батрацкая хата, прытулак панскіх слуг. Ды к таму ж яшчэ запущана* [67, т.5, с. 234]; *Дзед бег так шпарка, што*

зачапіўся за кастыль і пакінуў на ім палавіну адарванай падэшвы. Ды ў дадатак згубіў красадла, якім выкрэсліваў заўсёды агонь для свае піпкі [68, В. т., с. 488]; У тры накоі новы кут, ды да таго ж і з ваннай [69, т.4, с. 302].

Спалучэнні **ды акрамя таго, ды апрача гэтага** ўжываюцца для выражэння далучальных адносін з дапаўняльным адценнем і з'яўляюцца фармальным сродкам сувязі паўпрэдыкатыўных або камунікатыўных адзінак: “Добра!” – заўважыў начальнік і загадаў падрыхтаваць да адпраўкі поезд, ды акрамя таго быць напалатовае запасному эшалону [70, В.т., с. 547]; Выходзіла, што для пераноскі ўсіх трыццаці тысяч вінтовак патрэбна будзе больш як чатыры месяцы! Ды апрача гэтага, трэба перанесці кулямёты, патроны і шмат іншых прыпасаў [71, т.1, с. 442].

Часціца **вось** у спалучэнні са злучнікам **ды** дазваляе аформіць пераход да новай думкі або надае далучальным адносінам адценне нечаканага выніку: Таму ўжо будзе, мусіць, з год, вучэбную стрэльбу праходзіла пяхота. Ды вось страляў, аднойчы ўзвод ці, можа, нават рота [72, т.1, с. 154]; А сам ён творца вельмі ўдумны, яму ва ўсім няма мяжы... Ды вось жывецца надта сумна, і чаго хочаш не скажы [73, т.4, с. 194]; Мабыць, ён (Рыбак) быў неблагі партызан, умелы малодшы камандзір у войску, ды вось аказалася, што як чалавек і грамадзянін, безумоўна, не дабраў чагосьці [74, т.2, с. 273].

Часціцы **і, яшчэ**, якія могуць далучацца да спалучэння **ды вось**, надаюць далучальным адносінам узмацняльны характар: Прыехалі на дзедава селішча, які быў лесніком і нядаўна памёр, ды вось і жывуць [75, с. 186]; Трывогі голас ціхне, глухне, спаўзае ўдалеч прыкры цень. Ды вось яшчэ праз адзін дзень вядзе ўжо рэй Мальвіна ў кухні [76, т.8, с. 200].

Як паказваюць прыклады, спалучэнне **ды вось** аб'ядноўвае звычайна прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі.

Далучальныя адносіны з дадатковым адценнем нечаканага выніку могуць выражацца спалучэннем злучніка **ды** з прыслоўем **раптам**: Зірнуў на жанок пахатліва, як воўк, аглянуўся навокал ды раптам да цётка маўкліва

ступае рашуча, шырока [77, т.8, с. 373]; Слабымі неслухмянымі рукамі ён пачаў апускаць гэта вядро ў калодзеж, ды раптам з глухой чорнай бездані, напалоханы вядром, з фыркатам кінуўся ў бакі дзікаваты каціны вывадак [78, т.2, с. 236]; Цімох безуважны стаяў, як сведка чужых інтарэсаў, не ведаў ён звычайў, спраў, законаў і побыту лесу. Ды раптам затросся Цімох, спаймаўшы на вока прыблуду [79, т.8, с. 381]. Спалучэнне **ды раптам** аб'ядноўвае непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі.

Мадальныя словы, якія ўжываюцца пры злучніку **ды**, узбагачаюць далучальныя адносіны рознымі суб'ектыўнымі адценнямі: *Адны байцы былі добра абмундзіраваны і мелі зброю, другія – абыякава, без зброі, ды, відаць, ніколі яе не насілі* [80, с. 139] – адценне меркавання; *Васіль, ды мабыць, і не адзін ён, падумаў – што ж гэта магло ўцягнуць старога ў такую трату?* [81, с. 178] – адценне няпэўнасці; *Людзі ў Аўцюках жывуць бедна. Мізэрныя надзелы зямлі, па паўгектары, ды галоўнае – слаба родзіць* [82, с. 44] – вылучальнае адценне; *А цяпер Гусараў робіць выгляд, што ён стаіць у баку ад гэтай гісторыі. Ды, зрэшты, не гэта важна* [83, с. 251] – заключальнае адценне. З дапамогай спалучэння злучніка **ды** з мадальным словам аб'ядноўваюцца паўпрэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі.

Такім чынам, фармальныя сродкі сувязі, утвораныя на аснове злучніка **ды** (парныя і састаўныя злучнікі, спалучэнні злучніка з некаторымі прыслоўямі, часціцамі, мадальнымі словамі, асобнымі спалучэннямі слоў), не толькі аб'ядноўваюць розныя сінтаксічныя адзінкі, але і наглядна адцяняюць сэнс увасобленых у іх паведамленняў і ажыўляюць мову мастацкага тэксту, з'яўляюцца гнуткім інструментам для перадачы разнастайных адценняў сэнсава-граматычных адносін паміж аб'яднанымі адзінкамі. Падключэнне да злучніка **ды** розных лексічных сродкаў, разам з якімі ён ажыццяўляе сінтаксічную сувязь, сведчыць пра бесперапыннае развіццё сістэмы фармальных сродкаў сувязі ў сучаснай беларускай мове.

Літаратура

1. Пестрак, П. Серадзібор: Раман / П. Пестрак. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1963. – 455 с.
2. Ракітны, М. Сярод людзей сваіх: Аповяданні / М. Ракітны. – Мінск: Беларусь, 1967. – 196 с.
3. Панчанка, П. Размова з наследнікамі / П. Панчанка. – Мінск: Нар. Асвета, 1967. – 247 с.
4. Броўка, П. Збор твораў: У 7 т. / П. Броўка. – Мінск: Маст. літ., 1975-1978. – 7 т.
5. Танк, М. Збор твораў: У 6 т. / М. Танк. – Мінск: Маст. літ., 1978-1981. – 6 т.
6. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.
7. Галавач, П. Спалох на загонах / П. Галавач. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1935. – 212 с.
8. Якімовіч, А. Выбраныя творы: У 2 т. / А. Якімовіч. – Мінск: Беларусь, 1967. – 2 т.
9. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958. – 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.
10. Асіпенка, А. Вогненны азімут: Раман / А. Асіпенка. – Мінск: Беларусь, 1966. – 408 с.
11. Хадкевіч, Т. Жыла-была казка: Аповяданні / Т. Хадкевіч. – Мінск: Беларусь, 1967. – 118 с.
12. Быкаў, В. Збор твораў: У 7 т. / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980-1982. – 4 т.; Быкаў, В. Знак бяды: Аповесць / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 254 с.

13. Быкаў, В. Збор твораў: У 7 т. / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980-1982. – 4 т.; Быкаў, В. Знак бяды: Аповесць / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 254 с.

14. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958. – 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.

15. Навуменка, І. Сасна пры дарозе: Раман / І. Навуменка. – Мінск: Маст. літ., 1975. – 336 с.

16. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

17. Куляшоў, А. Збор твораў: У 5 т. / А. Куляшоў. – Мінск: Маст. літ., 1974-1977. – 5 т.

18. Кірэенка, К. Цёплая радуга: Паэзія / К. Кірэенка. – Мінск: Беларусь, 1966. – 127 с.

19. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

20. Якімовіч, А. Выбраныя творы: У 2 т. / А. Якімовіч. – Мінск: Беларусь, 1967. – 2 т.

21. Кірэенка, К. Цёплая радуга: Паэзія / К. Кірэенка. – Мінск: Беларусь, 1966. – 127 с.

22. Караткевіч, У. Каласы пад сярпом тваім: Раман у 2 кн. / У. Караткевіч. – Мінск: Беларусь, 1968. – 2 кн.

23. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958. – 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.

24. Кавалёў, П. Падзенне Хвядоса Струка: Аповесць / П. Кавалёў. – Мінск: Беларусь, 1967. – 232 с.

25. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.

26. Чорны, К. Збор твораў: У 8 т. / К. Чорны. – Мінск: Маст. літ., 1972-1975. – 8 т.
27. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў.– Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958.– 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў.– Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.
28. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.
29. Астрэйка, А. Бацька мой Нёман: Вершы і песні. / А. Астрэйка. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1961. – 360 с.
30. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.
31. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.
32. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.
33. Мележ, І. Людзі на балоце: Раман / І. Мележ. – Мінск: Нар. асвета, 1968. – 507 с.
34. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.
35. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў.– Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958.– 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў.– Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.
36. Кавалёў, П. Падзенне Хвядоса Струка: Аповесць / П. Кавалёў. – Мінск: Беларусь, 1967. – 232 с.
37. Чорны, К. Збор твораў: У 8 т. / К. Чорны. – Мінск: Маст. літ., 1972-1975. – 8 т.
38. Якімовіч, А. Выбраныя творы: У 2 т. / А. Якімовіч . – Мінск: Беларусь, 1967. – 2 т.

39. Хомчанка, В. Чэкістам стала вядома: Аповесць, апавяданні / В. Хомчанка. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 304 с.

40. Брыль, Я. У Забалотці днее: Аповесць / Я. Брыль. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1951. – 195 с.

41. Панчанка, П. Размова з наследнікамі / П. Панчанка. – Мінск: Нар. Асвета, 1967. – 247 с.

42. Панчанка, П. Размова з наследнікамі / П. Панчанка. – Мінск: Нар. Асвета, 1967. – 247 с.

43. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.

44. Быкаў, В. Збор твораў: У 7 т. / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980-1982. – 4 т.; Быкаў, В. Знак бяды: Аповесць / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 254 с.

45. Гартны, Ц. Трэскі на хвалях: Апавяданні / Ц. Гартны. – Мінск: БДВ, 1927. – 309 с.

46. Купала, Я. Збор твораў: У 7 т. / Я. Купала. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972-1976. – 7 т.

47. Броўка, П. Збор твораў: У 7 т. / П. Броўка. – Мінск: Маст. літ., 1975-1978. – 7 т.

48. Якімовіч, А. Выбраныя творы: У 2 т. / А. Якімовіч. – Мінск: Беларусь, 1967. – 2 т.

49. Танк, М. Збор твораў: У 6 т. / М. Танк. – Мінск: Маст. літ., 1978-1981. – 6 т.

50. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958. – 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.

51. Машара, М. Ішоў дваццаты год: Раман / М. Машара. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 335 с.

52. Хомчанка, В. Чэкістам стала вядома: Аповесць, апавяданні / В. Хомчанка. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 304 с.

53. Быкаў, В. Збор твораў: У 7 т. / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980-1982. – 4 т.; Быкаў, В. Знак бяды: Аповесць / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 254 с.

54. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.

55. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.

56. Бялевіч, А. Высокі поўдзень: Вершы / А. Бялевіч. – Мінск: Беларусь, 1964. – 215 с.

57. Чорны, К. Збор твораў: У 8 т. / К. Чорны. – Мінск: Маст. літ., 1972-1975. – 8 т.

58. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

59. Хведаровіч, М. Пасля навалыніцы: Выбранае / М. Хведаровіч. – Мінск: Беларусь, 1965. – 367 с.

60. Броўка, П. Збор твораў: У 7 т. / П. Броўка. – Мінск: Маст. літ., 1975-1978. – 7 т.

61. Якімовіч, А. Выбраныя творы: У 2 т. / А. Якімовіч. – Мінск: Беларусь, 1967. – 2 т.

62. Хомчанка, В. Чэкістам стала вядома: Аповесць, апавяданні / В. Хомчанка. – Мінск: Маст. літ., 1985. – 304 с.

63. Барадулін, Р. Лінія перамены дат: Новая кніга лірыкі / Р. Барадулін. – Мінск: Беларусь, 1969. – 126 с.

64. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

65. Трус, П. Выбранае / П. Трус. – Мінск: Вучпедвыд БССР, 1958. – 230 с.

66. Гартны, Ц. Трэскі на хвалях: Апавяданні / Ц. Гартны. – Мінск: БДВ, 1927. – 309 с.

67. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

68. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958. – 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.

69. Броўка, П. Збор твораў: У 7 т. / П. Броўка. – Мінск: Маст. літ., 1975-1978. – 7 т.

70. Лынькоў, М. Векапомныя дні: У 4 т. / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1958. – 4 т.; Лынькоў, М. Выбраныя творы / М. Лынькоў. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1952. – 553 с.

71. Маўр, Я. Збор твораў: У 4 т. / Я. Маўр. – Мінск: Маст. літ., 1975-1976. – 4 т.

72. Крапіва, К. Збор твораў: У 5 т. / К. Крапіва. – Мінск: Маст. літ., 1974-1976. – 5 т.

73. Броўка, П. Збор твораў: У 7 т. / П. Броўка. – Мінск: Маст. літ., 1975-1978. – 7 т.

74. Быкаў, В. Збор твораў: У 7 т. / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980-1982. – 4 т.; Быкаў, В. Знак бяды: Аповесць / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 254 с.

75. Ракітны, М. Сярод людзей сваіх: Апавяданні / М. Ракітны. – Мінск: Беларусь, 1967. – 196 с.

76. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

77. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

78. Быкаў, В. Збор твораў: У 7 т. / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980-1982. – 4 т.; Быкаў, В. Знак бяды: Аповесць / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 254 с.

79. Колас, Я. Збор твораў: У 12 т. / Я. Колас. – Мінск: Дзяржвыд БССР – Беларусь, 1961-1964. – 12 т.

80. Машара, М. Ішоў дваццаты год: Раман / М. Машара. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 335 с.

81. Мележ, І. Людзі на балоце: Раман / І. Мележ. – Мінск: Нар. асвета, 1968. – 507 с.

82. Лужанін, М. Дванаццаць вечаровых вогнішчаў / М. Лужанін. – Мінск: Беларусь, 1968. – 334 с.

83. Савіцкі, А. Літасці не чакай: Раман / А. Савіцкі. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 398 с.

УДК 811.161.3'367.634

Бурак І. Л. **Фармальныя сродкі сувязі з апорным злучнікам *ды* ў сучаснай беларускай мове** // Беларуская лінгвістыка. 2017. Вып.

В статье рассматриваются формальные средства связи, образованные на базе многозначного сочинительного союза **ды**: парные союзы **не толькі... ды (і), хоць –ды (і)**, составные союзы **ды і, ды і то**, а также сочетания союза **ды** с некоторыми наречиями, часцицами, модальными словами, сочетаниями слов, использующиеся для объединения различных синтаксических единиц (непредикативных, полупредикативных, предикативных, коммуникативных). Анализируются семантико-грамматические отношения, которые выражаются с помощью указанных средств связи. Используется роль лексических конкретизаторов (наречий, часциц, модальных слов, некоторых сочетаний слов) в уточнении разновидностей соединительного и присоединительного значения союза **ды**.

Библиогр. – 2 назв.

SUMMARY

The article considers correlative conjunctions with polysemic coordinative conjunction *ды*, namely the correlatives *не толькі... ды (і)*, *хоць – ды (і)*, the compound conjunctions *ды і*, *ды і то*, and also combinations of the conjunction *ды* with some adverbs, particles, modal words, combinations of words, used to join two or more syntactic items (non-predicative, semi-predicative, predicative or communicative). Semantic and grammatical relations expressed by means of such conjunctions are analyzed. Lexical specifiers (adverbs, particles, modal words and some combinations of words) are used to distinguish different meanings of the conjunction *ды*.

*Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка*

03.02.2017